

KAMENNÉ KŘÍŽE ČESKÝCH ZEMÍ

Ročníková práce

Marek Novák

Vedoucí práce: Milan Horák

Praha 2024

Střední škola – Waldorfské lyceum
Křejského 1501/12
149 00 Praha 4 – Opatov

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité zdroje.

Dne 20. 4. 2024 v Praze _____

Poděkování

Je mnoho lidí, kteří přispěli k tomu, aby tato práce došla dobrého konce. Každému z nich bych tímto chtěl poděkovat. Děkuji hlavně své mamce, která mě k tématu přivedla, pomáhala mi, kde jen mohla, a která po celou dobu byla mým nejbližším konzultantem ve všech tématech. Děkuji tátovi za úžasnou technickou podporu a klid ve chvílích, kdy jsme se s mámou nemohli dohodnout. Děkuji celé své rodině za podporu a trpělivost, kterou se mnou měli. Děkuji všem spolužákům a kamarádům, jenž se mnou o tématu diskutovali a přiváděli mě k novým myšlenkám. Děkuji všem milým lidem, kteří mne vůbec neznali a přesto se se mnou dali do řeči, pověřili mi zajímavý příběh, nebo poradili cestu. V neposlední řadě pak děkuji svému vedoucímu práce za veškerou podporu, a obzvláště pak za rychlou odezvu na můj nekončící proud dotazů.

Obsah

1	Úvod.....	4
2	Vymezení základních pojmů.....	5
2.1	Co jsou kamenné kříže?	5
2.2	Základní druhy kamenných křížů	5
3	Vývoj výzkumu kamenných křížů v Čechách a na Moravě.....	7
4	Vznik kamenných křížů	9
4.1	Teorie vzniku	9
4.1.1	Cyrlometodějská teorie (Misijní původ).....	9
4.1.2	Germánská znamení.....	9
4.1.3	Hraniční znamení.....	9
4.1.4	Znamení u cest.....	9
4.1.5	Symbol rekatolizace	10
4.1.6	Smírčí teorie	10
4.1.7	Znamení smrti či pamětní význam.....	10
4.2	Datace vzniku	10
5	Kamenné kříže v českém právu.....	12
5.1	Základní principy středověkého práva (uvedení do kontextu)	12
5.2	Vlivy německého práva	12
5.3	Smírčí smlouvy	12
5.3.1	Datace smírčích smluv	14
6	Geografický výskyt kamenných křížů v ČR.....	15
6.1	Geografický výskyt kruhových stél v ČR	15
6.1.1	Kruhové stély v Evropě.....	15
7	Umělecký cíl RP.....	17
7.1	Smírčí kříž Stebno.....	18
8	Závěr	19
	Seznam zkratk	20
	Seznam použitých zdrojů a literatury	20
	Seznam obrázků	21
	Výsledky terénního výzkumu	22
	Povídka.....	27

1 Úvod

Tato ročníková práce souhrnně pojednává o tématu kamenných křížů nacházejících se na území České republiky. Zabývá se otázkami vzniku těchto kamenných monolitů a seznamuje čtenáře s problémem datace a historického zařazení těchto památek. Dále práce zmiňuje středověkou soudní praktiku smíru a v krátkosti představuje pojem smírčí smlouva. V pojednání se lze dočíst o geografickém výskytu kamenných křížů na území ČR. Podrobněji se pak práce zabývá tzv. kruhovými stélami, jejich výskytem, a popisuje podobnost s kamennými monolity, které lze najít na území Francie či Velké Británie. Součástí je také umělecká povídka, jejímž cílem je popsat situaci vedoucí ke vzniku kamenného kříže, a zároveň se držet všech historických a místopisných reálií a praktik níže popsanych v rámci teoretického cíle ročníkové práce. V příloze jsou k nalezení výsledky vlastní terénní dokumentace kruhových stél.

Celá práce značně staví na práci Společnosti pro výzkum kamenných křížů se sídlem v Aši.

Pro téma své ročníkové práce jsem byl rozhodnut velmi brzy. Jedna z kruhových stél, o kterých práce podrobněji pojednává, se totiž nachází nedaleko od naší chalupy, a tak jsem byl silně motivován dozvědět se o tomto fenoménu více. Tato myšlenka se propojila s mou oblibou v historii i touhou řádně se ponořit do hloubky historických archivů a téma práce tak bylo jasné.

V návaznosti na zvolené téma pak vznikl praktický cíl – navštívit co nejvíce kruhových stél, ty zdokumentovat a pokusit se dozvědět co nejvíce o jejich často nejasné historii a původu. Sliboval jsem si tak, že budu motivován více putovat po odlehlých a často neturistických lokalitách České republiky, objevovat nová zajímavá místa a užívat si jejich krás. Zároveň jsem se těšil, že mne tato část povede k rozhovorům s místními a že třeba budu mít příležitost pročíst nějakou tu kroniku.

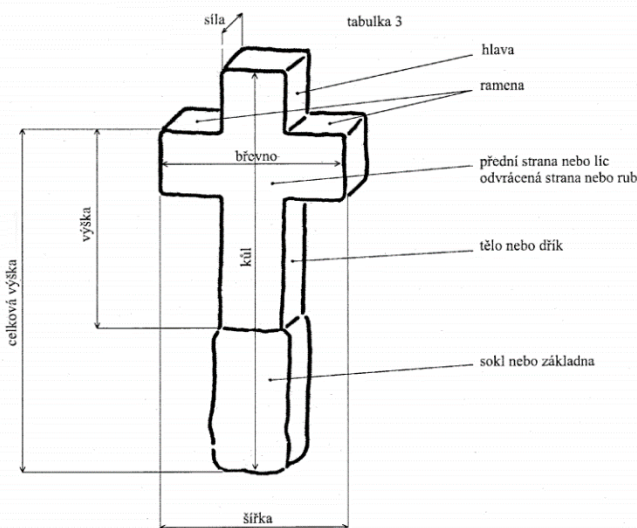
Jak je již zmíněno výše, uměleckým cílem mé práce bylo napsat umělecky povídku, která zachová všechny historické reálie a popíše důvod vzniku určitého kruhového kříže nebo vysvětlí jeho vzhled. Možností však bylo více. Nabízelo se zpracovat kříž kresebně či uměleckou fotografií, nebo se dokonce pokusit vytesat kříž vlastní. Od této myšlenky jsem kvůli pocitu nedostatečné zručnosti a z důvodu strachu z časové náročnosti jejího provedení raději rychle upustil. Napsat povídku se mi zdálo jako bezpečně zvládnutelné a zároveň jsem vnímal jako jistou výzvu zpracovat do uměleckého textu historické skutečnosti.

2 Vymezení základních pojmů

2.1 Co jsou kamenné kříže?

Kamenné kříže patří mezi drobné památky, na které lze narazit v naší krajině. Zažil se pro ně částečně nepřesný název *smírčí kříže* (viz níže).

Kamenným křížem je myšlen jakýkoli menší monolitický, tedy z jednoho kusu zhotovený objekt, jehož hlavním motivem je kříž. Na základě zručnosti tvůrce pak může mít podobu pouze jednoduchého kříže, či může nést známky vysoké profesní úrovně. Necelá polovina objektů pak nese reliéfní či basreliéfní¹ zobrazení kříže, náradí nebo zbraně. V ojedinělých případech pak bývají opatřeny letopočtem nebo krátkým textem. Kamenným křížům bývá také dáván přívlastek „mlčící“. (Aš 2007, Bělohradský a kol. 2013)

Obr. 1 Základní pojmy

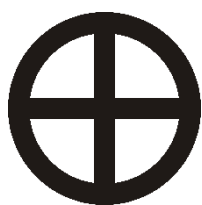
Smírčími kříži ve správném slova smyslu lze oproti tomu nazývat pouze kamenné kříže vzniklé za účelem smíření, tedy jako součást tzv. smírčí smlouvy (viz 5). (Bělohradský a kol. 2013)

2.2 Základní druhy kamenných křížů

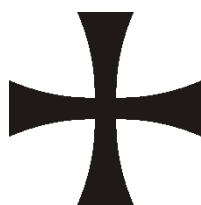
Pro snazší orientaci můžeme rozličné kamenné památky rozdělit do tří základních skupin. Tou zcela nejpočetnější jsou *kamenné kříže*. Pod slovem kříž je však třeba představit si pestrou škálu nejrůznějších tvarů. Mezi nejčastější patří bezpochyby kříže latinského, případně řeckého typu.

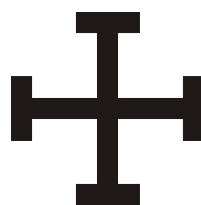
Obr. 2 Řecký kříž

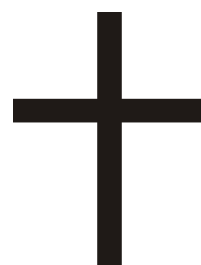
Obr. 3 Keltský kříž

Obr. 4 Tlapatý kříž

Obr. 5 Berlíčkový kříž

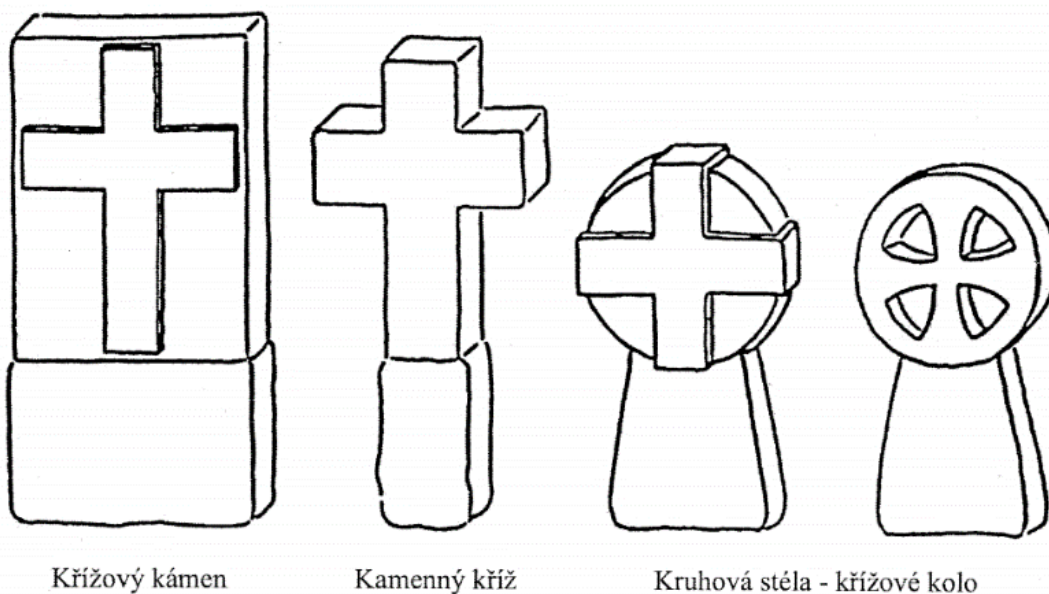

Obr. 6 Latinský kříž

¹ basreliéf = polovypouklá plastika, reliéf = nad plochu, nebo mírně do hloubky

U *křížového kamene* je třeba nechat se vést spíše výzdobou. Jde o kamenný blok, většinou kvádr, ozdobený rytinou kříže a stejně jako u kamenných křížů nezřídka i jinými symboly, jakými bývají nástroje či zbraně.

Ojedinělou skupinu pak tvoří *kruhové stély*. Od kamenných křížů a křížových kamenů se odlišují okrouhlým tvarem. Mívají zakulacenou hlavu nebo i celé tělo. Ramena u těchto objektů často chybí (pro více viz 6.1). (Bělohradský a kol. 2013)

Obr. 7 Druhy kamenných křížů

3 Vývoj výzkumu kamenných křížů v Čechách a na Moravě

Nejstarší projevy zájmu o kamenné kříže můžeme datovat již do osmdesátých let 19. století. Z tehdejších dob máme dostupná díla Jana Havelky (1839–1886), básníka, malíře a spoluzakladatele Vlastivědného muzea v Olomouci. Ten vystoupil s teorií vzniku kamenných křížů jako cyrilometodějských památek, popsanou v obsáhlém článku, jenž vyšel ve Sborníku Velehradském (1880, 1. vydání, str. 214) a pro badatelské účely jej zpracovala Marie Dobiášová (2023). Tato teorie byla sice později vyvrácena Josefem Kalouskem, ale bývá zmiňována i dnes. Havelka vytvořil také dokumentaci stovky kamenných křížů převážně na Moravě. (Aš 2001)

Na konci 19. století pak získává problematika kamenných křížů větší prostor v tisku. Roku 1892 vychází texty mnoha autorů v nově vzniklém časopise Český lid. O křížích v tomto desetiletí píší i další časopisy (mj. Zeitung für Österreichische Volkskunde 1897 či Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Club). (Aš 2001)

Za průlomového autora v oblasti bádání o kamenných křížích může být bez pochyby považován Franz Wilhelm (1856–1940). Ten skrze zprávy Centrální komise rakousko-uherského Ministerstva kultu a vyučování dostal téma do povědomí veřejnosti. Zmapoval několik set kamenných křížů a křížových kamenů zejména v severozápadních Čechách. Sám však užíval názvu *švédský kříž*. Zároveň byl přesvědčeným zastáncem tzv. „smírčí“ teorie (viz 4.1.6). Podařilo se mu objevit velké množství smírčích smluv, a svůj názor o spojitosti mezi smírčími smlouvami a kříži prezentoval veřejnosti r. 1900. (Aš 2001, Bělohradský a kol. 2013)

Zájem o tyto kamenné památky, panující zejména mezi vlastivědnými nadšenci, pak lze vysledovat až k začátku druhé světové války. Nelze opomenout první knižní publikaci Die alten Steinkreuze in Böhmen und im Sudetengau (1940), v níž její autor Walter von Dreyhausen (1913–1990) publikoval kompletní soupis všech tehdy známých kamenných křížů a křížových kamenů včetně souhrnu dosavadních teorií o jejich vzniku. Toto dílo lze bezpochyby považovat za základ poválečného studia těchto monolitických objektů. (Aš 2001, Bělohradský a kol. 2013)

V poválečné době nebyla politická situace v našich zemích církevním památkám příliš nakloněna. Stejně jako jiné památky, i kamenné kříže byly opomíjeny, dehonestovány nebo dokonce účelově ničeny. Stejně komplikovaná byla i činnost publikační. Prvním poválečným dílem většího rozsahu je kniha Záhadné kříže z pera Vlastimila Sedláka (1970). Ta pojednává o kamenných křížích v oblasti Malé Hané. Počátkem osmdesátých let začínají nadšenci navazovat vzájemné kontakty a roku 1984 je založena Společnost pro výzkum kamenných křížů při Městském muzeu v Aši. Jak píše Jaroslav Vít (Aš 2001, str. 20): „Cílem jejich práce byla evidence a ochrana existujících kamenných křížů a jim příbuzných památek.“ (Aš 2001)

Společnost pro výzkum kamenných křížů (dále Společnost nebo SPVKK) se zasloužila o vytvoření centrální evidence kamenných křížů, křížových kamenů a jiných drobných památek. Mnoho kamenných křížů se díky aktivitě Společnosti (převážně na přelomu tisíciletí) podařilo znovu nalézt, opravit či přesunout na bezpečnější místo. Zároveň SPVKK dostává téma kamenných křížů a potřeby o jejich péči do povědomí široké veřejnosti. Roku 1997 vydalo nakladatelství Argo za přispění pracovníků ašského muzea katalog kamenných křížů v knize

Kamenné kříže Čech a Moravy. Roku 2001 vyšlo druhé vydání rozšířené o 273 nově zdokumentovaných křížů. Třetí doplňující kniha katalogu byla vydána roku 2007. K roku 2014 obsahovala Centrální evidence spravovaná Společností celkem 5940 položek drobných památek, 1021 hraničních kamenů, 273 kamenných křížů v cizině a 2505 tuzemských kamenných křížů. Poslední oficiální zpráva o aktivitě Společnosti je z roku 2016. V evidenci je k tomuto datu 2620 tuzemských kamenných křížů, z toho 2329 zaměřených v soustavě GPS a 260 v digitalizovaném rejstříku. Celkem Společnost eviduje 13621 drobných památek. (30 let Spol. 2014, Poor 2016)

4 Vznik kamenných křížů

4.1 Teorie vzniku

Důvod vzniku těchto kamenných monolitů je do značné míry stále tajemstvím. Níže bude představeno několik teorií, které mohou stát za vznikem jednotlivých křížů. Pravděpodobně vznikaly v různé době a za různým účelem. Na původ každého z nich je tak třeba hledět individuálně. Nejčastěji zmiňované teorie byly shrnuty ve sborníku Společnosti pro výzkum kamenných křížů (Aš 2001). Téměř žádná jiná v naší republice publikovaná literatura bohužel není k tématu dohledatelná a všechny odborné práce se odkazují na tuto publikaci.

4.1.1 Cyrilometodějská teorie (Misijní původ)

Za nejstarší prosazovanou teorii lze považovat teorii tzv. Cyrilometodějskou, která uvádí kamenné kříže jako pozůstatky misijních cest (na našem území tedy hlavně cest misionářů Konstantina/Cyrila a Metoděje). Tato teorie byla prosazována Janem Havelkou (viz 3), a po Havelkově smrti jeho pokračovatelem Františkem Přikrylem. Již roku 1885 ji však zásadně oponoval Josef Kalousek (1885). O nepravděpodobnosti této teorie píše i Stanislav Wieser: „V našich zemích nelze k období této misie pravděpodobně přiřadit žádné kříže stojící ve volné krajině.“ (Aš 2001, str. 23) Dodává však, že v jiných evropských zemích, kupříkladu v Irsku či Norsku jsou známy kamenné kříže misijního původu podobného tvaru jako u nás. (Aš 2001)

4.1.2 Germánská znamení

Teorie Germánských znamení, kterou uváděl Walter von Dreyhausen pravděpodobně vznikla jako protinázor teorie Cyrilometodějské a mohla podporovat nacionální smýšlení o etniku původního obyvatelstva hlavně v oblasti Sudet. Je založena na původně pohanském symbolu slunečního kola, vyskytujícím se jak na některých kamenných křížích na našem území (byť zřídka), tak na území prokazatelně germánském. Z důvodu nepočetného výskytu symbolu slunečního kola na našem území se tato teorie také jeví jako nepravděpodobná. Dalším důkazem nesprávnosti této teorie mohou být například arménské chačkary² pocházející ze 4. až 8. století. Ty hojně využívají motivu slunečního kola, avšak germánské vlivy je zde možné naprosto vyloučit. (Aš 2001)

4.1.3 Hraniční znamení

Dle pramenných zdrojů lze dokázat funkci křížů jako hraničních znamení. Byly používány jako body při vymezování hranice. Křížem mohly být označovány také církevní majetky. Že byl symbol kříže využíván jako hraniční označení, je prokazatelné. Vše lze doložit za pomoci desítek dobových map a popisů hranic. I tento případ je dnes již ojedinělý a většina původně hraničních křížů pravděpodobně již nestojí na svém původním místě. (Aš 2001)

4.1.4 Znamení u cest

Vyobrazení symbolů a zbraní vedlo některé badatele k myšlence, že „kříže plnily funkci výstražných znamení, nebo dokonce jakýchsi dopravních či celních značek.“ (Aš 2001, str. 25) Dále je značně rozšířen názor, že kruhové stély mohly plnit funkci tzv. celního kola. Údajně

² arménská kamenná stéla s vyrytým křížem a dalšími ornamenty

měly připomínat projíždějícím nutnost placení mýta. Dle Společnosti pro výzkum kamenných křížů však můžeme tuto funkci připisovat pouze 2–3 % z celkového počtu objektů. (Aš 2001)

4.1.5 Symbol rekatolizace

Jak píše S. Wieser v kapitole o teoriích vzniku kamenných křížů (Aš 2001), trojice kamenných křížů v naší krajině může mít původ ve snaze zviditelnit v období náboženské reformace vítězství katolicismu. „Možné je ale i opačné pojetí těchto symbolů, jak o tom svědčí záznam, podle kterého trojici křížů u Plesné dal roku 1864 pastor Unger vysekat letopočet ke 300. výročí počátku reformace.“ (Aš 2001, str. 24)

Obr. 8 Trojice křížů u Plesné

Trojice křížů často vznikaly seskupováním kamenných křížů z okolí, a to z míst, kde byly ohroženy úpravami pozemků nebo zemědělskou či stavební činností. (Aš 2001)

4.1.6 Smírčí teorie

Smírčí teorie je nejpravděpodobnější a nejlépe doložitelnou teorií vzniku kamenných křížů. Lze ji s jistotou aplikovat na kříže, které vznikly jako součást tzv. smírčí smlouvy. Odtud také pochází pojmenování *smírčí kříž*. Je tu však značná nerovnováha nízkého počtu dochovaných smírčích smluv a vysokého počtu kamenných křížů, které nesou znaky vedoucí k jejich zařazení mezi kříže smírčí. Více k problematice smírčích smluv lze nalézt v kapitole 5.2. (Aš 2001)

4.1.7 Znamení smrti či pamětní význam

Tímto je myšlen jakýkoli vznik za účelem uctění památky mrtvého, upomínky na něj, či označení místa nehody. Tuto teorii je možno aplikovat na jakýkoli kříž, jehož původ není znám, a jde tak o všeobecně uznatelné vysvětlení pro vznik kamenného kříže. Zároveň do této kategorie bezpochyby spadají i kříže vzniklé jako součást Smírčí smlouvy. (Aš 2001)

4.2 Datace vzniku

Určit přesnější dobu vzniku kamenných křížů není z důvodu vysokého stupně eroze téměř možné. Většina z nich totiž není opatřena žádnými letopočty, anebo jsou tato data nečitelná. U mnoha dalších je pak doložitelné, že kříž byl letopočtem označen až později. Pro obecnou dataci období jejich vzniku je proto třeba pracovat s předpokladem, že jsou pozůstatkem právní činnosti. V takovém případě by bylo možné datovat vznik kamenných křížů přibližně od 14. do 17. století (viz 5). (Aš 2007; Bělohradský a kol. 2013)

Při dataci mohou napovědět i petroglyfy vyobrazené na monolitu. Je možno pracovat například s typem zobrazovaných zbraní. Lze snadno odlišit meč silný nebo štíhlý, kord, šavli, či různé druhy seker a podle dostupných informací o užívání těchto zbraní určitého charakteru pak datovat vznik kříže. Jak píše Jaroslav Vít, přední člen Společnosti pro výzkum kamenných křížů (Aš 2007, str. 4): „Jako časové mezníky mohou sloužit také určité vynálezy a doba, kdy se rozšířily (vůz s rejdem po roce 1400, kolovrat po roce 1500, jezdecká pistole po roce 1600).“

Základem úspěšného pokusu o dataci je pečlivé prověření všech hledisek a zasazení poznatků do širšího kontextu. (Aš 2007)

Za zmínku stojí i dopis Ignáce z Loyoly, o kterém píše V. Preclík: „Stojí tam věta: „... na cestách lesy spatřoval jsem četné kříže s vytesanými meči, sekerami a dýkami...”“ (Preclík 1990, str. 20) Tento dopis z roku 1556 nám dává jasný doklad o existenci kamenných křížů a zároveň potvrzuje, že kříže měly svá znamení mečů nebo jiných předmětů již původně. (Preclík 1990)

5 Kamenné kříže v českém právu

5.1 Základní principy středověkého práva (uvedení do kontextu)

Při snaze o pochopení českého středověkého práva je třeba představit si několik základních principů.

První z nich zní jednoduše: „Kde není žalobce, není ani soudce.“ Pro dnešního člověka zvyklého na právo vymáhané výkonou mocí se může zdát tento princip být nezvyklý, avšak praxe byla taková, že pro zahájení jakéhokoli řízení, ať už v oblasti majetkových sporů či trestů vraždy, bylo třeba veřejného žalobce, jenž k soudnímu vyrovnání dal impuls. (Malý 1995)

Druhým důležitým bodem je pochopení, odkud se právní normy braly. Již od roku 1039, kdy tehdejší kníže vydal tzv. Břetislavova dekreta, máme na našem území platný zákoník. Většina sankcí, a to jak těch psaných, tak i nepsaných, však v naprosté většině vycházela z tradic nebo využívala dřívější soudní praxi. Jednotlivé modely rozhodnutí byly mezi soudci přejímány. (Malý 1995)

Za poslední, co je důležité zmínit, považuji princip mimosoudního ujednání. Můžeme předpokládat, že v době, kdy většina populace byla ngramotná, bylo pro běžného poddaného mnohem jednodušší dojít s viníkem k dohodě mimosoudně a odškodnění dojednat ústně. Všeobecně je doložitelné, že i soudní rozsudky a jiná rozhodnutí byla často založena pouze na ústní dohodě či přísaze a síle slova se přikládala mnohem větší váha. (Malý 1995)

5.2 Vlivy německého práva

Jedním z pramenů při postupném vývoji českého práva bylo právo „německé“. Konkrétně šlo o přijetí práva obsaženého v tzv. Saském zrcadle a tzv. Švábském zrcadle. Na území středověkého českého státu tak vznikly dvě oblasti městského práva. Na Moravě a ve středních a jižních Čechách se uchytilo právo švábské – norimberské. Oblast severních Čech a Moravy, Slezska a Lužic „byla v úzkém styku s Magdeburkem, jehož soud, kmetská stolice, fungoval jako odvolací orgán pro české a moravské soudy této oblasti“. (Malý 1995, str.36)

Protože se oblast užívání magdeburského práva poměrně přesně shoduje s prostorem častého výskytu kamenných křížů, mnoho odborníků se domnívá, že soudní tradice budování křížů by mohla mít původ právě v magdeburském právu.

5.3 Smírčí smlouvy

Jediným dochovaným primárním pramenem zachycujícím vznik kamenných křížů jsou tzv. smírčí smlouvy. Ty jsou dokladem „smírčího práva“, tedy způsobu mimosoudního vyrovnání pozůstalých s viníkem zabití či vraždy. „Leckdy se jednalo o usmrcení v afektu či nedopatřením a viník patrně skutečně svého činu upřímně litoval.“ (Bělohradský 2013, str. 20) Provinilec také pozůstalým zaplatil určený obnos, kterým se měla vyrovnat finanční nouze vyplývající ze zabití osoby, jež často rodinu zajišťovala. Stvrzením smlouvy či mnohdy jen ústní dohody a splněním podmínek v ní stanovených byla záležitost vyřešena. To bylo často přínosem pro celé

společenství, například pokud byl viníkem významný měšťan nebo sedlák. Roli svědků často zastávali purkmistři, konšelé a radní měst, písaři nebo notáři. (Bělohradský a kol.2013)

Při pozorování smírčích smluv lze nalézt několik podmínek vedoucích k odpuštění viníkovi, které se častěji opakují. Pravděpodobně nejzásadnějším prvkem bylo finanční odškodnění, nezřídka splácené v pravidelných částkách. Dále měl provinilý obvykle nechat sloužit určený počet zádušních mší, darovat místnímu kostelu určité množství vosku, zaplatit náklady za pohřeb či vykonat cestu na nějaké poutní místo. Často měl také na místo zabití zhotovit kamenný kříž. (Bělohradský a kol. 2013)

Za příklad nechť poslouží smlouva z roku 1467 nalezená Franzem Wilhelmem v Chebském archivu, týkající se postavení kříže v Ostrově. Čerpáno jest z překladu Stanislava Burachoviče (1999):

„My, níže psaní Ulrich Schwarz, švec, toho času starosta Ostrova, Nikolo Pychon, bakalář, Wenzel Pychon, občan tamtéž a N. Schonnterk z Alberneu (Mýtina u Chebu), dosvědčujeme všichni čtyři jednomyslně a dáváme veřejně před každým zprávu o narovnání zlého činu a zabití, jehož se dopustil Nickel Schneider, občan Ostrova, na Jiljím Tummigovi z Treunitz (Dřenice u Chebu). (...) Smysl tohoto narovnání budiž shrnut a zapsán takto:

- Za prvé jsme my shora psané obě strany a všichni, kdož jsou na obou stranách ve věci spjati, v počestném konání a myslí vše napravili, zavázali se a ujednali, tudíž kdokoli následně z jedné strany proti druhé pojme zlovůli a jakkoliv poruší sjednané právo neprávem a nepravdou, staniž se věrolomníkem, nevěrným a nectným a nehodným označení poctivý člověk.*
- Také má Nickeho Schneider zaplatit všechno stravování, (...) odměnu pro lékaře, poplatek za vězení a poplatek pro přimluvcí.*
-Za další má zmíněný Nickel Schneider vykonat na pomoc a pro útěchu duše uvedeného Jiljího cestu do Cách osobně či prostřednictvím svých peněz a postavit kamenný kříž dle pokynu ostrovské rady. K tomu ať nechá sloužit 30 zádušních mší na paměť shora řečeného Jiljího a tyto svými penězi zaplatí.
- Rovněž má řečený Nickel Schneider koupit 10 liber /funtů/ vosku a dát jmenovitě 4 libry bratrovi Jiljího a jeho přátelům, kteří přijdou kvůli klidu duše mrtvého, zbývajících 6 liber ať dá pro zbožnost duše k bohoslužbám.*
- Těž ať právě řečený Nickel Schneider zaplatí do příštích letnic po datu tohoto zápisu devět a půl kopy grošů dobré mince a zemské měny, jmenovitě 4 kopy uvedených peněz ať splatí v našich Tonových domech /Tonhäuser?/ v Ostrově a těch 5 a půl kopy o jmenovaných letnicích oněm již sdostatek jmenovaným ručitelům. A kvůli lepší jistotě jsme my shora psaní zprostředkovatelé s pílí požádali ctihodné a pevné občany Hansena Kropitze z Ostrova a Hansena z Hofla z Kfel, aby kvůli naší pilné prosbě otiskli své pečete na konec tohoto psaní, bez újmy jejich a jejich dědiců. Psáno dáno první neděli po Oldřichu, po narození Krista čtrnáctset let, poté v sedmašedesátém roce.
/5.červenec 1467/.“*

Z výše zmíněného lze snadno vyvodit, že ne každý si mohl dovolit na cestu smíru přistoupit, neboť šlo nepochybně o velmi nákladnou záležitost.

5.3.1 Databe smírčích smluv

Nejstarší nalezenou smlouvou je dle Dreyhausena smlouva z roku 1355 jež nařizovala postavit kříž v Berlíně za vraždu probošta Mikuláše z Bernau. Zvyk smíru je však patrně mnohem starší, a ačkoli pro toto období již chybí listinné doklady, lze odhadovat stáří tohoto zvyku až do 11.–12. století, kdy ve střední Evropě došlo ke stabilizaci křesťanství. (Burachovič 1999)

Databe konce užívání aktu smíření je o značný kus jednodušší. Panuje obecná shoda, že k postupnému mizení této praktiky dochází během 16.–17. století. Názory na přesnější datum se přesto rozcházejí.

Burachovič (1999) uvádí ve své přednášce rok vydání nového útrpného hrdelního řádu císaře Karla V., tedy rok 1532 a následnou reformaci. Argumentuje slovy (str. 6): „Dle nového řádu hrozil pachateli zabití či vraždy trest na hrdle, jen stěží mohl být zločin narovnan finančním vykoupením. Pochopitelně i tehdy stejně jako dnes však platilo, že čím byl pachatel bohatší, tím méně se musel obávat hrdelní jurisdikce.“

Kolektiv Reného Bělohradského (2013) označuje jasným mezníkem „po bitvě na Bílé hoře vydané Obnovení zemské (1627 pro Čechy a 1627 pro Moravu), které již znemožňuje uzavírání smluv smírčího charakteru.“ (Bělohradský a kol. 2013, str. 21)

Jistotou je, že akt uzavírání smíru se postupně vytrácí a zůstává pouze zvyk označovat místo zabití či jinak nepřírozené smrti kamenným křížem jako memento nešťastné události. Tyto kříže pak nestaví viník neštěstí, ale povětšinou pozůstalí a příbuzní po zesnulém. (Burachovič 1999)

6 Geografický výskyt kamenných křížů v ČR

Máme-li pojednávat o geografickém rozmístění kamenných křížů a křížových kamenů na území České republiky, je trend poměrně jasný. Dle záznamů, které zpracovala Společnost pro výzkum kamenných křížů, lze zřetelně vymezit dva hlavní regiony výskytu těchto monolitických památek.

První oblastí jsou severozápadní Čechy. Konkrétně jde o oblast západu Plzeňského kraje a Karlovarského kraje. Nejvyšší hustotu výskytu pak lze sledovat v oblasti mezi Chebem a Aší. Oblast dále pokračuje pásem podél německých hranic v Krušných horách. Hustší výskyt lze sledovat i kolem Dvora Králové. Výskyt kamenných křížů v této oblasti bývá spojován s působením magdeburského práva. (viz 5)

Druhou takovou oblastí je oblast Českomoravské vrchoviny, tedy kraje Vysočina. V této oblasti je dle mapy přiložené ke sborníku ašského muzea (Aš 2007) umístěna většina všech zaznamenaných křížových kamenů. Druhou lokalitou výskytu křížových kamenů je okolí Plzně, Domažlic a Tachova. (Aš 2007)

Jaroslav Vít vysvětluje v publikaci Sborníku z r. 2007 geografické rozmístění křížů slovy: „Kamenné kříže se nacházejí po celé Evropě. Na území České republiky se vyskytují na místech středověkého osídlení. Krajina ve středověku neosídlená kamenné kříže nemá (například centrální Šumava). Malá hustota tehdejšího osídlení znamená i menší výskyt křížů. Výjimkou je Praha a její širší okolí. V tomto prostoru probíhal v minulosti rozsáhlý stavební rozvoj a obrovské úpravy terénu v souvislosti s budováním silniční a železniční sítě a je možné, že tyto památky (jako i mnoho jiných v posledních desetiletích) vzaly zaslouhu.“ (Aš 2007, str. 14)

6.1 Geografický výskyt kruhových stél v ČR

V praktické části svého studia kamenných křížů jsem se zaměřil na kruhové stély.

Jejich výskyt je regionálně omezen. Ze čtyřiačtyřiceti, které se mi podařilo dohledat, ačkoli dle předválečných zápisů jich mohlo být přes šedesát, se pouze čtyři nenachází v severozápadních Čechách. Většina z nich je lokalizována v okrese Plzeň-sever (16) či Tachov (6), tedy v severozápadním Plzeňsku. Lze se domnívat, že vznik kruhových stél nějakým způsobem souvisel s geografickým umístěním. „Někteří badatelé se domnívají, že jejich vznik by mohl souviset s aktivitou cisterciáckého kláštera v Plasích,“ je uvedeno v památkovém katalogu. (ÚSKP 2015) Podrobnosti terénního výzkumu lze nalézt v příloze práce.

6.1.1 Kruhové stély v Evropě

K porozumění vzhledu a geografického umístění kruhových stél v ČR se badatelé často obrací ke zbytku Evropy. Při studiu kruhových stél totiž narazíme na podobnost se stélami v jiných evropských zemích, které mají v tamní kultuře jasnou tradici. Znalost původu, či důvodu vzniku těchto křížů nám tak může napomoci k pochopení významu výskytu kruhových stél v České republice.

Kruhové kříže podobné těm v ČR můžeme nalézt v sousedním Německu a Rakousku. U kruhových stél rozlišují více názvů: Scheibenkreuz – pro reliéf kříže v kruhovém podkladu, Radkreuz – pro kruhové kříže s vytesanými průhledy mezi rameny. Celkově je Německo zemí

s častým výskytem kamenných křížů stejného charakteru jako jsou ty v Česku. I proto bývá vznik kamenných křížů spojován s německou kulturou a soudnictvím.

Velmi starou tradici v budování kamenných křížů lze zaznamenat na Britském souostroví. Zde můžeme pozorovat velké zastoupení tzv. keltských křížů. Za příklad vyňatý z mnoha mohou posloužit Cornwallské kamenné kříže (Stone crosses in Cornwall), u nichž lze zachytit výraznou podobnost s kruhovými stélami budovanými ve střední Evropě. Tyto kříže pravděpodobně pocházejí z dob raného křesťanství. (Page 1906) Pozdější kříže budované na Britských ostrovech pak mají často vnitřní prostor mezi rameny zcela odebraný. Podobný kříž můžeme nalézt na českém hradě Loket.

Další stély s kruhovými hlavami můžeme nalézt také ve Francii, obzvlášť pak v té jižní. Nezřídka plní funkci náhrobku. Naprostou ojedinělostí jsou kříže složené z více kruhů. Takové můžeme najít ve francouzském Baraigne či Airoxu. V ČR je takovouto raritou kříž nacházející nedaleko obce Stebno (ev. 0544). (Procházka 1989)

*Obr. 9 Kruhové pohřební stély.
Sainte-Engrâce, Francie*

Dalšími oblastmi výskytu kruhových stél jsou například Skandinávie, Pobaltí, či Pyrenejský poloostrov.

7 Umělecký cíl RP

Mým uměleckým cílem ročníkové práce bylo napsat povídku, jež vysvětlí vznik či vzhled některého kruhového kamenného kříže, a zároveň bude založena na historických reáliích, tedy bude historicky možná (nikoli však věrná). Tato práce je postavena na výsledcích mého podrobnějšího výzkumu kruhové stély ev. č. 0544 u Stebna (viz 7.1). Povídka je k nalezení jako příloha práce.

7.1 Smírčí kříž Stebno

Ev. číslo SPVKK: 0544

Výška, šířka, hloubka: ~154,100,32

Umístění: V rohu louky, vlevo při cestě ze Stebna do Petrohradu

Kamenný kříž nedaleko obce Stebno bývá považován za jeden z nejzvláštnějších kamenných křížů na českém území. Zájem budí jak jeho masivita a zřetelné stáří, tak jeho celkový vzhled. Kříž má velkou kruhovou hlavu (cca 80–90 cm v průměru) jež spolu se dvěma rameny tvoří tvar podobný lidské postavě. Kříž je opatřen třemi keltskými či dle jiných zdrojů tlapatými kříži na každé straně, po jednom na hlavě a každém rameni. Celkem tedy šest křížů. Kříže podobného antropomorfního charakteru lze nalézt i v nedalekých Ležkách a Řepanech. Tato trojice bývá často spojována.

Obr. 10 Stebenská kruhová stéla

Původ tohoto kříže nám však není známý. Na veřejně dostupných webech se lze dočíst tezí o jeho vytvoření prvními kelty přicházejícími na naše území (deník.cz) nebo jej uvádí jako memento úmrtí během třicetileté války (často bývá nazýván „švédský“). Nejčastěji bývá zmiňována jeho podobnost s kříži nacházejícími se v jižní Francii, která je nepopíratelná. Taková podobnost pak vedla některé autory k domněnce, že kříž zde vznikl při tažení během Napoleonských válek. (hrady.cz) Nemáme však žádné zprávy, že by tudy Napoleonova armáda někdy táhla.

Pohledem do historie získáváme o kříži zprávu od Petrohradského faráře Josefa Souhrady, souputníka J. Havelky, který o kamenných křížích podrobně píše r. 1881 do Sborníku Velehradského. Ačkoli přichází se snahou představit nám kříže jako cyrilometodějské památky, přináší nám i jinou zajímavou myšlenku: „Zajímavé jsou obzvláště zprávy kronikářů českých, Kosmasa, Pulkavy a Hájka. Vypravují: Slované, zvolili si po smrti svého vůdce Čecha spravedlivého soudce Kroka a vystavěli mu (dle Kosmasa r. 576., dle Hájka r. 675.) nedaleko vesnice Stebna na vrcholu příkré hory pevný hrad, který nazývali „Krokův hrad“ či „Krokovec“. Titiž historikové vypravují, že v podzimku roku 1100. vévoda Břetislav II. dlel v hradci Stebenském, že tu bavil se honitbou a byl tu na dni před sv. Tomášem, vrací se v noci z lovu k Stebnu, návodem Vršovců šípem úkladně raněn, následkem čehož 12. prosince r. 1100 skončil. Vrah jmenoval se dle Kosmasa Lorek, dle Pulkavy Odlovka. Na památku této události, domnívá se Ponfíkl (rodák Stebenský), že stojí tam kříž žulový, 3 stěevíce vysoký, jehož hrubá práce naznačuje stáří vysoké.“ (Souhrada 1881, str. 209–210)

Kníže Břetislav zemřel dle popsaných okolností, nikoli však u vsi Stebno (něm. Steben) nýbrž Zbečno (něm. Sbetschno), kde byl doložitelně lovecký dvorec Přemyslovských knížat. (Žemličková 2015)

Získáváme však tímto písemný pramen o kříži z r. 1821. Odborníky je vznik kříže datován do 14.–17. stol. (ÚSKP 2015)

8 Závěr

Celkově považuji práci za úspěšnou. Ačkoli v některých ohledech pociťuji zklamání, pomohla mi práce odhalit komplikovanost a komplexnost tématu, ve kterém jsem spatřoval svůj zájem. Do práce jsem se pustil zčerstva a s nadšením. Velmi rychle jsem ale zjistil, že spousta zdrojů, které jsem zpočátku nacházel, se zužuje téměř bez výjimky na práci členů Společnosti pro výzkum kamenných křížů a že tato práce je za mnoho let jejího působení opravdu precizní. Pochopil jsem, že najít nějakou novou informaci k tématu je téměř nemožné, obzvlášť v časovém prostoru, který jsem měl vymezen. Přesto mi však práce na tématu dobře osvětlila jeho komplexnost a měl jsem o to větší radost pokaždé, když se mi podařilo dopátrat toho či onoho primárního zdroje namísto citování z prací SPVKK. Zároveň mi úplnost zdrojů umožnila vytvořit si ucelený názor a v pozdějších fázích práce se podrobněji zaměřit na menší celky.

I při práci na praktickém cíli jsem narazil na nedostižnou úplnost práce členů SPVKK. Na základě jejich registru z roku 2007 jsem si vytvořil vlastní seznam všech dohledatelných kruhových stél v ČR a zanesl si je do map. Možná i z důvodu celkové demotivace z opakování již provedené práce jsem z celku čtyřiceti jedna míst, kde by se dle zdrojů SPVKK měla nacházet kruhová stéla, navštívil pouze dvacet. Na jednom z nich jsem kříž nenalezl. Na ostatních místech jsem kříž vždy změřil a pořídil fotografii. Zároveň jsem se pokoušel o navázání komunikace s místními. To pro mne bylo dalším zklamáním. Lidé byli často neochotni se se mnou bavit, a ještě častěji neměli o monolitech v blízkosti svého bydliště žádné poněti. Často jsem tak byl odkázán pouze na informační tabule či web. O to více jsem si však vážil těch, kteří mi byli ochotni a schopni poradit. Po celou dobu jsem se navíc potýkal s neúplností či nepřesností v informacích dostupných na portálu mapy.cz. Již jsem na webu mapy.cz inicioval jejich opravení. Celkově mám v plánu se navštěvování a dokumentování kruhových stél dál věnovat. Více než výsledek měření a snahu navštívit jich co nejvíce, si chci užít proces s cestou spjatý, zaměřit se na jednotlivé stély více do hloubky, ale spíš rekreačně. Mám v plánu kontaktovat obecní úřad, pod nějž spadá kříž, který můj zájem v tématu evokoval, projít staré kroniky a zaměřit se na kříž dopodrobna. Ve snaze zdokumentovat křížů co nejvíce jsem totiž jednotlivé z nich studoval pouze povrchně, a je to věc, kterou bych chtěl ještě změnit. Právě v nacházení maličností totiž shledávám největší možnost, jak společnost obohatit o něco nového.

Za celkově nejpovedenější považuji výsledek cesty za uměleckým cílem. Povídka, kterou si můžete v mé RP přečíst, je v pořadí třetí, kterou jsem napsal. U předešlých dvou se mi totiž nepodařilo dodržet zadání. Povídka s pracovním názvem Pastýř je dle mého úsudku navíc i nejpovedenější. S inspirací odnesenou z epochy literatury se mi podařilo vytvořit dle mého názoru originální a ke čtení příjemné dílo, které zároveň splňuje všechny prvky zadání a výborně vystihuje myšlenku a náladu, kterou jsem do ní vkládal.

Seznam zkratk

SPVKK – Společnost pro výzkum kamenných křížů

Seznam použitých zdrojů a literatury

30 let Spol.: 30 let Společnost pro výzkum kamenných křížů. Knihovna a Muzeum Aš [2014].
Dostupné z: <https://www.muzeum-as.cz/kamenne-krize>

Aš 2001: *Kamenné kříže Čech a Moravy*. 2., dopl. vyd. Ilustroval Tomáš KAREL, ilustroval Zdeněk PROCHÁZKA. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-370-0.

Aš 2007: *Kamenné kříže Čech a Moravy*. Aš: Muzeum Aš, 2007.

BĚLOHRADSKÝ, René; BELISOVÁ, Natalie a BOŘIL, Petr. *Kamenné kříže Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Knihy 555, 2013. ISBN 978-80-86660-37-0.

BURACHOVIČ, Stanislav. K problematice smírčích smluv. In: *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů: výběr přednášek ze setkání společnosti v letech 1984-1998*. Aš: Muzeum Aš. 1999.

DOBIÁŠOVÁ, Marie (vyd.). *Výzkum křížových kamenů a kamenných křížů 1880–1891 a Jan Havelka*. Společnost přátel památných kamenů Vysočiny, 2023. Dostupné z: <http://pamatnekameny.euweb.cz/files/K-izove-kameny-a-kamenne-k-ize-Havelka-1880-91-FINAL-upr.-3--1-.pdf>

DREYHAUSEN, Walter von. *Die Alten Steinkreuze in Böhmen und im Sudetengau*. Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. Reichenberg: Franz Kraus, 1940.

FERENC, Lubor. *Plesná – smírčí kříže*. Online. Wikimedia. 2022. Dostupné z: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plesn%C3%A1_sm%C3%ADr%C4%8D%C3%AD_k%C5%99%C3%AD%C5%BEE_duben_2022_\(1\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plesn%C3%A1_sm%C3%ADr%C4%8D%C3%AD_k%C5%99%C3%AD%C5%BEE_duben_2022_(1).jpg)

HISPALLOIS. *Estelas discoidales (Ste Engrâce)*. Online. Wikimedia. 2006. Dostupné z: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Estelas_discoidales_\(Ste_Engr%C3%A2ce\).JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Estelas_discoidales_(Ste_Engr%C3%A2ce).JPG)

KALOUSEK Josef. O kontroversách Cyrillo-Methodějských. *Atheneum*. 15.10.1885-. Dostupné z: http://archive.org/stream/atheneum01unkngoog/atheneum01unkngoog_djvu.txt

MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995. ISBN 80-85903-01-6.

NODL, Martin (ed.). *Kamenné kříže Čech a Moravy*. Praha: Argo, 1997. ISBN 80-7203-157-0.

OÚ Žihle. *Kalec; Kamenná stéla*. Online. Dostupné z: <http://www.ou-zihle.cz/kalec.html> [cit. 12. 4. 2024]

OÚ Žihle. *Žihle; Křížový kámen u čp. 69*. Online. Dostupné z: <http://www.ou-zihle.cz/zihle.html> [cit. 12. 4. 2024]

PAGE, William. *The Victoria history of county of Cornwall*. Londýn: Archibald Constable and Company Limited. 1906. Dostupné z: <https://archive.org/details/victoriahistorycorn01page/mode/1up?view=theater>

POOR, Jiří; VÍT, Jaroslav. *Výroční zpráva SPVKK za rok 2016*. Knihovna a Muzeum Aš, 2016. Dostupné z: https://www.muzeum-as.cz/content/files/dokumenty/2016_SPVKK.pdf

PRECLÍK, Vladimír. *Smírčí kameny*. Ilustroval Rostislav VANĚK. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0174-2.

PROCHÁZKA, Zdeněk. K otázce výskytu kruhových stél u nás a v ostatních evropských státech. *Památky a příroda*. 1989.

Sborník velehradský. 1880. V Brně: J. Vykydal, 1880.

SEDLÁK, Vlastimil. *Záhadné kříže*. Knižnice vlastivědných zpráv Malá Haná. Velké Opatovice: Historicko-vlastivědný kroužek při ZV ROH MŠLZ, 1970.

SOUHRADA, Josef. Památky Cyrillo-metodějské v západních Čechách. *Sborník Velehradský*. 1881. 209–214

Tabule č.14: OÚ Lubenec. *Naučná stezka okolím Lubence; Tabule č. 14; Kapucínské skály*. Naučná tabule. [2016]

Tabule č.16: OÚ Lubenec. *Naučná stezka okolím Lubence; Tabule č. 16; Řepany*. Naučná tabule. [2016]

ÚSKP: *Ústřední seznam kulturních památek (Památkový katalog)*. Národní památkový ústav. 2015. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kruhova-stela-11940435>

ŽEMLIČKOVÁ, Andrea Vaníčková. *Lov zvěře v raném středověku*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. 2015. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/79743/DPTX_2012_2_11210_0_382929_0_137039.pdf?sequence=1&isAllowed=y [cit. 23. 1. 2024]

Seznam obrázků

- Obr. 1 Základní pojmy (Aš 2007, str. 12)
- Obr. 2 Řecký kříž (vlastní)
- Obr. 3 Keltský kříž (vlastní)
- Obr. 4 Tlapatý kříž (vlastní)
- Obr. 5 Berličkový kříž (vlastní)
- Obr. 6 Latinský kříž (vlastní)
- Obr. 7 Základní druhy kamenných křížů (Aš 2007, str. 9)
- Obr. 8 Trojice křížů u Plesné (okres Cheb) (Ferenc 2022)
- Obr. 9 Kruhové pohřební stély, Sainte-Engrâce, Francie (Hispalois 2006)
- Obr. 10 Stebenská kruhová stéla (vlastní)

Výsledky terénního výzkumu

Středočeský kraj – Okres Praha

Jesenice

Ev. číslo: 0315

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 85; 64; 21

Umístění: V úvozu silnice, po levé straně při výjezdu z města směrem na Žďár, Kralovice

Jde pravděpodobně o celní kolo – upomínku pro placení mýta. Bělohradský (2013) uvádí příběh o mladém ovčáku, který na místě zahynul.

Karlovarský kraj – Okres Karlovy vary

Žlutice

Ev. číslo: 0121

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 92; 54; 19

Umístění: Za úvozem u plotu naproti SLŠ Žlutice. Stejné umístění jako 0765.

Původ není známý.

Žlutice

Ev. číslo: 0765

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 92; 70; 22

Umístění: Za úvozem u plotu naproti SLŠ Žlutice. Stejné umístění jako 0121.

Původ není známý.

Ležky

Ev. číslo: 0542

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 123; 69; 27

Umístění: První odbočka do vsi ve směru od Prahy, po levé straně, cca. 15 m před vjezdem do obce

Pokutový kříž ze 14. stol. (Tabule č. 14)

Řepany

Ev. číslo: 0543

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 131; 68; 30

Umístění: V obci u domů čp. 2 a čp. 13

Pokutový kříž z let 1346–1360. (Tabule č. 16) Bělohradský (2013) uvádí, že tu sedláka usmýkali koně.

Stebno

Ev. číslo: 0544

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 145; 100; 32

Umístění: V rohu louky, vlevo při cestě ze Stebna do Petrohradu.

Původ není známý. Často je zmiňována podobnost se stélami v jižní Francii. Více přímo v RP.

Malá Černoc

Ev. číslo: 1062

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 87; 100; 21

Umístění: Na zahradě domu čp. 145

Jedinou dostupnou informací je datum přesunu na zahradu r. 2008. Před transportem stál někde v poli, kde byl ohrožován zemědělskou aktivitou.

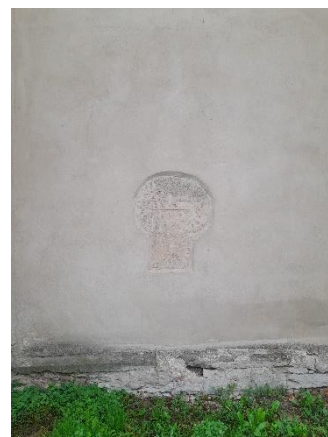

Vetlá

Ev. číslo: 1848

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 83; 68; ?

Umístění: Zazděn v pravé zdi kostela sv. Jakuba Většího. Viditelný zvenku.

Bílov

Ev. číslo: 0331

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 72; 79; 20

Umístění: Na kraji vsi při silnici směrem na Potvorov. U domu ev. 2.

V mapy.cz označován jako hraniční kámen.

Dřevce

Ev. číslo: 0335

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 85; 70; 21

Umístění: Na vršku Homole za vsí Dřevce.

Původně stál o kus dál v poli, odkud byl přesunut kvůli ohrožení zemědělskou činností. Dle dřevce kromky tam spolu s dalšími dvěma kříži vymezoval hranici mezi Dřevcem a Kožlanami.

Kalec

Ev. číslo: 1690

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 62; 57,5; 17

Umístění: U hospodářského dvora Kalec.

Podle vzpomínky pamětníků (p. Havlík) pochází z louky mezi Velkou Černou Hatí a Kalcem, kde podobný kámen stál před polovinou 20. století. Odtud byl přemístěn do dvora Kalec, kde byl znovunalezen v roce 1995. (OÚ Žihle. Kalec)

Kralovice

Ev. číslo: 0246

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 110; 56; 18

Umístění: V areálu kláštera v Mariánské Týnici. V západní části komplexu.

Převezen z Kralovic, ulice Havlíčkova, kvůli ohrožení dopravou. Ani toto místo však dle Tomáše Karla (památkový ústav) není původní. (Jiří Fák, 5.1.2024, Mariánská Týnice, osobní rozhovor)

Manětín

Ev. číslo: 0404

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 71; 65; 18

Umístění: U kostela Narození Jana Křtitele.

Na místě je u zdi seskupeno více různých kamenných křížů...

Nový Dvůr

Ev. číslo: 0405

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): nezměřeno

Umístění: Vlevo od silnice při cestě z Žihle do Rabštejna nad Střelou, na hraně lesa a zarostlé louky, která bývala rybníkem.

Původ není známý.

Velečín

Ev. číslo: 0549

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 78; 78; 19

Umístění: Ve vesnici blízko železničního přejezdu u domu čp. 42

Původ není známý.

Žebnice

Ev. číslo: 0253

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 74, 108, 25

Umístění: Na kopečku za vsí, u silnice do Plas

Říká se, že byla sázka, jestli z domku u fary a školy dostřelí s kulovnicí na ten kopec, kde byl touto ránou někdo zabit.

Žebnice

Ev. číslo: 0412

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): odhad – 80; 50; ?

Umístění: Zazděno ve stodole proti domům čp. 23 a 25

Povídá se, že tudy jel kočí s nevěstou, vůz se převrhl a nevěsta zemřela.

Žihle

Ev. číslo: 0414

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 102; 69; 19

Umístění: Na hlavní silnici v centru vesnice, nedaleko návsi, v růžku u zdi domu

František Kraus jej charakterizuje jako celní křížový kámen, který ukazoval přikázanou trasu obchodní cesty z Rabštejna na Prahu. (OÚ Žihle. *Žihle*)

Žihle

Ev. číslo: 0638

Rozměry nadzemní části v cm (v; š; h): 133; 75; 17

Umístění: Na polní cestě nedaleko severního konce vesnice.

Podle místní legendy zde byl popraven za zločiny během švédského vpádu německý žoldněř Hans Volf. 30. 6. 2022 znovupostaven skupinou místních nadšenců.

Povídka

Jáchym seděl v rohu louky, zády se opíral o starý dub. Klobouk měl stažený do čela a podřimoval. Kolem se pásly ovce, a jak se skláněly ke šťavnatým stéblům, zvonky na krku jim tlumeně cinkaly. Bylo slyšet cvrkání lučních koníků a šumění listí ve vlahém větru. Vzduch byl prosycený vůní pozdního jara a hřejivých slunečních paprsků. Podřimoval a v myšlenkách a snění se vydával zpátky do vsi. Z louky na cestu, a po cestě úbočím dolů. Dolů šumícím hájem. Mezi stromy občas bylo možno zachytit koutkem oka pablesky vodní hladiny rybníka. Jáchym však jako by spěchal dál po cestě a přímo před ním se již otevíral pohled na první stebenská stavení. Tam, v krásném zeleném domku, s krásnou střechou ze štípané břidlice žije krásná Magda.

Před očima se mu objevila její milá tvář, nádherné hluboké oči a ten nejhezčí úsměv, jaký znal. Žádná se nesmála tak krásně jako jeho Magda. Tedy jeho... nebyla úplně jeho – měl ji rád a ona měla ráda jeho. Její matka byla velmi hodná a moudrá paní, snad by i dovolila, aby si její Magdalenu vzal. Byl sice jen pastýř, ale rozhodně nebyl žebrák, a dokázal by se o krásnou Magdu postarat. Tak si to vždycky říkal.

Jenže pak tu byl ten hrubián Bonifác.

Už jen myšlenka na něj Jáchyma vytrhla z poklidného rozjímání a se zaťatými pěstmi prudce otevřel oči. – Ovce se dál tiše pásly a Bruno, jeho věrný čtyřnohý kamarád, překvapený pánovým nenadálým rozladěním, se pátravě rozhlížel kolem. Pak, když nenašel důvod k panice, zas složil hlavu mezi packy a Jáchyma si dál nevšímal.

Bonifác, pomyslel si znovu pastýř, a jako by to jméno vyplivl. Bonifác byl hospodský synek a největší hrubián ve vsi. Žil z dobrého bydla svého otce a celé dny trávil lelkováním a nadbíháním stebenským děvčatům. A ze všech nejvíc Jáchymově Magdě. Jáchym stiskl pěsti, až mu zbělely klouby.

Magda o Bonifáce samosebou pražádný zájem neměla. Ten lotr víc než dobře věděl, že je Jáchymovou milou. O to víc ale na ni dotíral, a když ve vsi potkal Jáchyma, tak se mu vysmíval.

Jednou kvůli tomu málem došlo až na nože. Hospodský spratek, co v životě nepoznal, co je práce, se Jáchymovi smál, že má prošoupané kalhoty a chodí bos. On, tedy Jáchym, dělal, že si ho nevšímá. A to si on, tedy Bonifác, nechtěl nechat líbit. Zašel ale až za hranici Jáchymovy trpělivosti, a to je co říct, protože každý správný pastýř musí mít pořádnou trpělivost. Bonifác si totiž začal utahovat z Magdy. Říkal, že nikdy nebude Jáchymova, když pastýř nemá ani groš, že by pak musela chodit po vsi otrhaná, protože by pro ni na lepší šaty neměl. Vyvolával urostřed návsí, že Magdu stejně nakonec dostane on. Ten mizera. To už na pastýře opravdu bylo moc. Jáchym jsa v amoku po Bonifácovi vystartoval, nůž se mu ocitl v ruce ani netušil jak, a snad jen Bůh ví, jak by to mohlo skončit, kdyby ho nechytli čeledíni od sedláka Žemličky a nedrželi ho, dokud nevychladl. Tři na něj museli být. Takový měl vztek.

Bonifác ale ničeho nenechal a dál se Magdě marně dvořil. Měl snad pocit, ničema, že si ji může uzmout silou a penězi. Ale toho nebude. To Jáchym nedopustí. Není to ani týden, co požádal

matku o Magdinu ruku. Snad už brzy bude opravdu jeho, a pak už se nikdo nebude smát ani se Magdě dvořit. Bonifác bude mít utrum, a ať si táhne třeba do horoucích pekel.

Jáchym uspokojen touto myšlenkou povolil stisk pěstí a jeho duše se uklidnila. Jen pro jistotu spočítal ovce, ač věděl, že Bruno by ztrátu žádné z nich nedopustil, a pak se znovu opřel o statný kmen a vychutnával si hřejivé slunce. Znovu vzpomínal na svou Magdu. Na její ruce, hebké a měkké. Na to, jak je držel ve svých a na ten krásný pocit, když mohli být spolu.

Slyšel Bruna štěknout a s leknutím se probral. Zřejmě usnul.

Pohlédl na svého psího přítele. Ten nepřestával štěkat a ovce s cinkotem zmateně popocházely po louce. Sledoval Brunův pohled dolů mezi stromy, k cestě jež vedla do vesnice. K cestě, po níž k němu krácel pár lesklých kožených bot. Přejel pohledem po postavě vzhůru, ačkoli předem věděl, koho uvidí. Takové zbytečně drahé boty nosil ve vsi a širokém okolí jen jeden člověk.

„Bonifác,“ odplivl si Jáchym.

Syn hospodského došel až ke kraji louky a pomalu se vydal směrem k němu. Bruno nepřestával štěkat. Ani on neměl Bonifáce rád.

„Stůj! Co tu chceš?“ vykřikl na nezvaného hosta Jáchym.

„Co je ti do toho?“ odpověděl s úšklebkem Bonifác, „ta louka je stejně tvoje, jako moje. Ale když tě to tak zajímá, jdu za tebou!“

„Maž odsud, nechci tě vidět,“ volal zas pastýř, „můj den je hezčí bez tvé přítomnosti.“ Bonifác se však nenechal tak lehce odbýt, udělal několik dalších drzých kroků směrem k Jáchymovi a dál se pitvořil: „Prý jsi požádal o Magdinu ruku.“ Zastavil se a předvedl groteskní úklonu, jako by imitoval Jáchyma. Ten prudce vstal a s hrdostí odpověděl: „Tak jest! Máš smůlu lotře. Magda bude má.“

„Tak to se pleteš,“ oponoval mu Bonifác, „myslíš, že ti ji paňmáma dá? O tom si nech zdát. To nedopustím!“ Udělal dalších několik kroků a Jáchym mu tak jasněji viděl do tváře. Bonifác měl zarytý výraz a načervenalý nos. Pastýř pochopil, že jeho sok je opilý.

„Co s tím můžeš dělat ty hade? Tobě žádné právo rozhodovat nepřináleží.“

„Magda bude moje!“ vykřikl zas Bonifác a v tu chvíli byl vidět záblesk, jak se mu v ruce mihla kudla. Jáchymovi došlo, že on svůj nůž nechal ležet několik kroků odsud, vedle brašny, a jeho hůl, pýcha každého pastýře, leží od mohutného stromu ještě mnohem dál. Bonifác udělal další krok vpřed, Jáchym udělal krok vzad. K pastýřské holi se nedostane včas... Bruno štěkal a cenil na Bonifáce zuby.

„Myslíš, že se bojím toho tvého psiska? Pche! Zkrotl jsem i horší potvory,“ holedbal se Bonifác a udělal další krok k Jáchymovi. Ten zas o krok ustoupil, i on se šklebil. – Tak snadné to se mnou mít nebudeš. Chceš se bít? Tak budiž. Magda stejně bude má. – Jáchym udělal poslední krok vzad, bleskurychle se sklonil a zdvihl svůj jako břitva ostrý nůž. Stáli proti sobě; jeden v ušmudlané košili, druhý ve zdobeném kabátci; jeden menší a šlachovitý, druhý vysoký, ale neméně silný; jeden opálený každodenním pobytem na sluníčku, druhý spíš bledý; jeden ušmudlaný a rozcuchaný, druhý do posledního knoflíčku čistý a uhlazený; oba s nožem v ruce

a bojovným postojem. Jeden od druhého naprosto odlišný, ale přesto v tomto okamžiku tak stejní.

Bonifác se na Jáchyma vrhl. Bodl shora. Jáchym zachytil jeho zápěstí svým a zaútočil odhodlaným sekem na žebra druhého mladíka. Ten udělal krok stranou a prostor mezi nimi byl prosycen nenávistí. Jakoby odnikud se vynořil Bruno, vyskočil Bonifácovi až k rameni, škrábal jej přes záda a snažil se dostat k hrdlu. Bonifác ho prudce setřásl a tvrdě ho praštil jílcem nože do plece. Pes bolestivě kníkl a zůstal ležet na zemi. Tiše knoural.

Jáchym znovu nakročil s nožem připraveným bodnout. Bonifác zachytil jeho zápěstí a běsný bolestí z rozdrápaných zad ho surově nakopl kolenem do břicha. Jáchym se schoulil bolestí, ale ruku s nožem mu dál pevně svíral jeho sok. Zápěstí se mu zkroutilo a zbraň mu vypadla z ruky. Zuřivě vykřikl a kopl levačkou Bonifáce pod koleno. Stisk povolil. Jáchym dopadl na zem a rychle se převálil pryč od Bonifáce. Nůž ležel ztracen v trávě.

Jáchym se chystal zvednout, když koutkem oka zahlédl pohyb a na poslední chvíli se převálil mimo dosah kožené boty, která by mu byla dopadla na obličej. Rychle se zvedl. Uviděl lesklou čáru, jak se k němu blížil Bonifácův nůž. Zachytil jeho ruku svou. Znovu ho nakopl. Tentokrát se v křeči prohl syn hostinského. Nůž však nepouštěl. Jáchym znovu kopl. Bonifác sebou smýkl, jeho ruka se vykroutila z Jáchymovy a vtála mu nožem sečnou ránu do ramene.

„Ty prašivý pse!“ vykřikl Jáchym a se vší ruřivostí se rozmáchl na Bonifáce. Pěst třesla doprostřed Bonifácova obličeje. Křuplo to. „Tumáš!“ vybíjel Jáchym svůj vztek a znovu máchl pěstí. Kolem nebylo nic, pouze ta nejvíce nenáviděná osoba a pevně sevřená pěst. Jinak nic... Nic? Najednou ucítil palčivou bolest. Bonifácův nůž mu vězel zabodnutý v břiše a na zem kanula krev. Byl ochromen bolestí. Z posledních sil se snažil uštédřit svému sokovi ránu. S krví mu však z těla odcházela všechna energie. Došlo mu, že je po všem. Dopadl na zem. Bonifác ho pustil a zděšeně od něj ustupoval. „Pane Bože, co jsem to...“ Je po všem. Sbohem krásná Magdo. Naposledy si vybavil velké modré oči a zvonivý smích.

„Co se tu děje?!“ slyšel ještě Jáchym někoho volat. Pak jeho duše opustila tělo.

Krásnou Magdu našli o několik dní později v rybníce utonulou.

Bonifác později zpytoval své svědomí. Důkazem jeho pokání nechť je kříž umístěný v cípu louky, kde došlo k vraždě pastýře Jáchyma. Kříž má dvě tváře za dvě duše zemřelých, jedna jest obrácena k východu a druhá k západu.